

ETO: 821.511.141-1+34LESZNAI A.
316.64
DOI: 10.19090/hk.2022.1.40-52

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

POLGÁR Anikó

Selye János Egyetem, Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Komárom, Szlovákia
polgara@ujs.sk

„SOK GYÖKÉRBŐL EGGYÉ NÖTTEM”
Identitáskérdések Lesznai Anna verseiben és meséiben

“From multiple roots, I grew into one”
Questions of identity in Anna Lesznai's poems and tales

„Iz više korena postadoh jedno“
Pitanja identiteta u poeziji i pričama Ane Lesnai

A költő, képzőművész, regény- és meseíró Lesznai Anna művészetében fontos szerepet kap szülőfaluja, Körtevényes (ma Nižný Hrušov, Szlovákia), mely Trianon után Csehszlovákiához került. Lesznai a két háború közti első emigrációja révén még nem szakadt el teljesen a falutól: Bécsből, majd az emigráció után Magyarországról is rendszeresen hazlátogatott Körtevényesre. A második emigráció viszont véglegesnek bizonyult, a költőnő 1939 után nem járt többé szülőfalujában. A körtevényesi kastély és kert az időbeli és térbeli távolság révén fokozatosan mitizálódott. Az identitáskérdések Lesznai Anna költészetében gyakran a kerthez kapcsolódó vegetatív metaforákba ágyazódva jelennek meg, vagy olyan mitikus figurákhoz kötődően, mint az alteregónak tekinthető Meluzina, akinek alakjával Lesznai mesevázlataiban is találkozhatunk. Lesznai Anna számára a mese, akárcsak a költészet, önkifejezési mód, identitáskérdések kifejeződési terepe. Identitásának fő jellegzetessége a köztesség, a hibriditás, melyről *Napló* című versében öniróniával fűszerezve ír: „Száz batyuból szedelődtem, / százsz lány tején nevelődtem, / zsidó vérrrel magyar lettem, / tótok közé keveredtem... / Sok gyökérből eggyé nőttem”. A tanulmány ennek a sokgyökérrű identitásfelfogásnak a poétikai kifejezőmódjait vizsgálja Lesznai Anna verseiben és meséiben.

Kulcsszavak: Lesznai Anna költészete, identitás, szlovenszkói irodalom, hibriditás, meseirodalom

Bevezetés

Parasztok és arisztokraták, szláv földművesek, magyar kisnemesek, a kaftános ortodox falusi boltos, a katolikus plébános, a főispán, a falusi nótárius, a kisvárosi ügyvéd és orvos, a budapesti asszimilált zsidó szabadgondolkodó intellektuelek körében élt, ismerte családi otthonukat. – Nem mint idegen, de nem is mint teljesen azonos hozzátartozó élt közöttük. Élete indákkal fogta be az egész magyar társadalmat anélkül, hogy bárhol is végső, egyetlen gyökeret bocsáthatott volna a talajba. Talán ez a gyökér utáni honvágy fűzte legszorosabban a magyar társadalmi csoportok összességéhez. Viszont ez adta meg azt a distancia-érzést is, amely mindenképp felett nézővé avatta a komplex színjáték keretében (Lesznai 2007a, 43).

Ezekkel a szavakkal jellemezte magát Lesznai Anna egy Török Petra által kiadott, kéziratos szinopszisában, melyet a regénye befejezéséhez igényelt támogatási kérelemhez írt 1954-ben az Amerikai Egyesült Államokban (Lesznai 2007a, 40). A költő, képzőművész, regény- és meseíró Lesznai Anna (1885–1966) alkotásai számos identitásproblémával szembesítik a befogadót: a gyökerek keresése, a sokféle ágazó indák egységbe fogása, az otthonosság- és idegenségtapasztalatok számos megragadási módozata nemcsak az életmű foglalatának tekinthető nagyregénynek, hanem a tanulmányom tárgyaként szolgáló verseknek és meséknek is fontos eleme. Írásom két alfejezetre oszlik. Az első az identitáskérdéseket, a köztesség és hibriditás érzésének a megjelenítését az életrajzi keretű *Napló* című versből kiindulva tárgyalja, melynek elemei explicit módon utalnak egyes történelmi-társadalmi eseményekre. A második alfejezetben az identitáskérdések mitikus-mágikus megjelenítéseit vizsgálom, a kerthez kapcsolódó vegetatív metaforák, valamint a mesealakok és mitikus figurák irányából, rámutatva néhány Lesznai-vers és -mese közti kapcsolódási pontra is.

Köztesség, hibriditás, szlovenszkói közeg

Lesznai művészetében fontos szerepet kap szülőfaluja, a Trianon után Csehszlovákiához került Körtvélyes (ma Nižný Hrušov, Szlovákia). Írásaiban hangsúlyozza a körtvélyesi tájhoz, a kastélyhoz, a kerthez, a falu lakóihoz kötődő bensőséges kapcsolatot: „az én lelkem egy részét Körtvélyestől kaptam” – írja például egy naplóbejegyzésben (Lesznai 2010, 70). A versekben is gyakran megjelennek a Körtvélyes környéki táj elemei, az Ondava folyó, a lesznai dombok, a Vihorlát hegyei. Ennek ellenére Vezér Erzsébet úgy véli, Lesznai

művészetét „mégsem a táj ihlette elsősorban”, „ő nem csodálta és utánozta műveiben a természetet, hanem együtt élt vele” (Vezér 1979, 18).

A Tanácsköztársaság utáni első emigráció nem szakította el ugyan véglegesen Körtvélyestől, de a határok meghúzása növelte a távolságokat. Török Petra szerint ekkor egy új alkotói periódus kezdődik Lesznai képzőművészeti munkásságában, a bruegheli korszak, a paraszti életképek időszaka, melynek mozgatórúgója „a ’mindent megőrizni vágyás’, a ’mindent rögzítés’, ’archiválás’ igénye [...]”. Mindent meg akar menteni az elmúlástól, önmagát kényszeríti arra, hogy tudatosan emlékezzék arra a világra, ami kicsúszott léte alól, és talán már nincs is többé” (Török 2001, 61). Ennek az időszaknak a költészetét egyrészt az 1922-ben Bécsben megjelent *Eltévedt litániák* című kötet, másrészt a posztumusz kiadott, de még a költőnő által válogatott *Köd előttem, köd utánam* című gyűjteményes kötet időrendbe tagolt versei dokumentálják. A kötetben a tagolást olyan évszámok jelzik, melyek életrajzi mérföldkövekhez köthetők: a költőnő életében kiadott utolsó verskötet megjelenési éve után a következő mérföldkő az első emigrációs időszak vége¹ (1923–1930, 1931–1938), majd a második emigráció ideje is két szakaszra tagolódik (1938–1950, 1951–1965). A *Napló* című vers adja meg a választ arra a kérdésre, hogy miért nem az Amerikába utazás éve (1939), hanem az előző év válik meghatározóvá: 1938 az elhatározás, a terv megérlelődésének az éve, így tulajdonképpen már nem teljesen az otthonlevésé: „Felrettenek pihenőben, / visszanézek elmenőben” (Lesznai 1967, 320). Az elhatározást az európai és magyarországi események mellett² az is megtámogatja, hogy Jászi Oszkártól született két fia ekkor már emigrációban³ van: „Szülöttem elszéledtek, / idegen kenyeret szelnek...” (Lesznai 1967, 320).

---

¹ Lesznai 1931-ben költözött haza Budapestre, majd 1939-ben emigrált az Egyesült Államokba (Lesznai 2014, 121).

² Az emigráció gondolatát az európai és magyarországi politikai események váltották ki. „1938 Európában a végzetes fordulat éve volt. Ausztria bekebelezése, az Anschluss (1938. március 12.) után a nemzetiszocialista Németország [...] Magyarország határszomszédja lett” (Komoróczy 2012, 525). „A magyar törvényhozás és államigazgatás 1938-tól kezdődően egyre gyorsuló ütemben hozta a törvényeket és adta ki a rendeleteket a zsidóknak a társadalomból való kiszorítása, jogaik korlátozása vagy megvonása, életlehetőségeik szűkítése végett” (Komoróczy 2012, 529). A változások a másik otthon, Körtvélyest is érintették: „1938 őszén, a müncheni egyezmény és az első bécsi döntés után a Csehszlovákiából kiváló, a nemzetiszocialista Németország gyámsága alatt önállósuló Szlovákiában és a Magyarországnak átadni kényszerített Felvidéken egyaránt radikálisan megváltozott a zsidók helyzete; nem jóra” (Komoróczy 2012, 503).

³ Jászi György (1915–1992) 1931-ben költözött édesapjával az Egyesült Államokba, majd 1933-tól Londonban tanult, testvére, Jászi András (1917–1998) 1931-ben édesanyjával visszatért Bécsből Budapestre, majd érettségi után, 1935-ben édesapjához ment az USA-ba (Lesznai 2010, 509).

Lesznait – aki a két világháború között még hazajárt Bécsből, első emigrációja színhelyéről, illetve később Magyarországról – a szlovenszkói közeg az „elszármazott írók” között tartja számon: „az emlékek útján lélekben visszatérő elszármazott írók szívük egész melegével gondolnak vissza a szülőföldre, a gyermekkorra, az itt eltöltött évekre” – olvasható az elszármazott írók műveiből válogató antológia előszavában (Dallos–Mártonvölgyi 1937, 6). Az antológia szerkesztői koncepciója szerint az egyes portrék a szerzők pár mondatos, kézírással közölt vallomásával kezdődnek. Lesznai óvatosan megfogalmazott szövegében az emigráció ontológiai dimenzióira, saját hibrid identitására, a határok elválasztó jellegére is utal: „A régi bölcsék az életet általában számüzetésnek szerették titulálni. Nehéz is helyt állani érte emberül. Még nehezebb annak akinek államisága, fajtája, anyanyelve nem egyívású. A slovenszkói magyarság sűrítve kapja az élet megoldandó problémáit. Vele kell tartania mindenkinek, aki érintkezési felületekké szeretné átvarázsolni az elválasztó határokat” (Dallos–Mártonvölgyi 1937, 25). A vallomásból az egyértelmű kötődés mellett érezhető a szlovenszkói magyarsággal szembeni distancia is. Az államiság és az anyanyelv különbsége mellett (ezt a kettősséget hangsúlyozza az antológiacímbe emelt „szlovenszkói magyar” kifejezés, mely egy tudatos koncepció része) Lesznai egy harmadik, őt a szlovenszkói magyarság köréből is kirekesztő kategóriára, zsidóságára is utal („államisága, fajtája, anyanyelve nem egyívású”).

Erről a köztességről, hibriditásról, mely identitásának fő jellegzetessége, a fent idézett *Napló* című versében öniróniával fűszerezve ír:

*Köd mögöttem, köd előttem...
Száz batyuból szedelődtem,
szász lány tején nevelődtem,
zsidó vérrel magyar lettem,
tótok közé keveredtem,
földjükön leheredtem...
Sok gyökérből eggyé nőttem,
Vád mögöttem, vágy előttem.*

(Lesznai 1967, 319)

A *Napló* az emlékezés, az identitásválság, a kirekesztettség, az emigráció, a veszteség verse: egy önmagába visszatérő kört ír le, melyet követve a múlt ködéből a Semmi torkába jutunk: „s nincs semmi már, nincs semmi még” (Lesznai 1967, 326). A vers négy, évszámokkal elválasztott része a száрма-

zás bizonytalanságait (1938), a zsidótörvények megalázó, megsemmisítő, az egyéni múltat is felülíró jellegét (1939), az emigráció légüres terét (1940), a világegés okozta személyes veszteségeket (1946) tárja elénk szuggesztív erővel. Az első, 1938-ban íródott verses naplóbejegyzés alapmotívuma a köd, magán a versen azonban nem uralkodik el a poétikai homály: a ködön átvilágítanak a megidézett múlt személyes, családi és nemzeti narratívába ágyazott elemei. Ez a többrétegű emlékezés, J. Assmann kifejezésével élve, „a jelennek kontrasztot vető (kontraprezentikus)” (Assmann 2004, 83) jellegű, ám ez a megidézett múlt nem idealizáltan kerül szembe a kirekesztő és egydimenziós jelennel, hanem sokgyökerűsége révén differenciáltan. Lesznai már korábbi, 1917-ben írt nyilatkozatában is az egységes identitás hiányát konstataálta: „soha, semmi körben sem leltem meg azt az emlék-, kultúr- és temperamentum-szintézist, melyben teljesen bennfoglaltatom” (Komoróczy 2015, 705). A versnek, akár a zsidókérdést tárgyaló esszének is az egyik alapszava a keresés: „Türelmetlen, fájdalmas keresés volt ez, mely végigkísérte fejlődésemet” (Komoróczy 2015, 705), „Nincs templomom, csak keresztem, / nem találok, mit kerestem” (Lesznai 1967, 320).

Az idegenségérzet még erőteljesebb a *Napló* című vers második részében, mely az 1939-es évszámhoz, az elutazás évéhez kötődik. A lehántás és a gyökértelenség az identitás elvesztésének metaforájaként az esszében is, a versben is szerepel. Az asszimilálódott „kultúrzsido”-t így jellemzi: „Ősi kultúrkincese, vallása, vallásbölcselete a magyar világban gyökértelenek lévén, vagy le kell hántania magáról, mint a fa lehántja elszáradt, nedvét vesztett kérgét, vagy ha megőrzi azokat, válaszfalat képeznek közötté és keresztény társai között” (Komoróczy 2015, 706). A vészorszak elől menekülni kényszerülőről lehántódik a föld, mely korábban védte, a gyökerei pedig kitépődnek a földből:

*Itt állok köztetek. Lehántva rólam
A föld is, mely táplált, hogy őt szeressem.
Megsebzett testem meztelen mered,
Nyomorék csonk a kitépett gyökér.*
(Lesznai 1967, 321)

A vers további részében váltakoznak a metaforák, de a vegetatív metaforák a meghatározók: a beszélő én hol faként, hol felszántott földként jelenik meg: faként lombosodik, gyümölcsöt terem ugyan, de a környezete ezt nem méltányolja, mérregnek tartja a mézédés gyümölcsöt; földanyaként felszántották, teste magot termelt, de a mag nem a sajátja. Az esszében megjelenített zsidó

magányosság⁴ évtizedekkel később, a radikális zsidótörvényeknek, az élethe-
tetőségek leszűkülésének korában fájó kitaszítottsággá válik:

*Kitől kérjek most apát, anyát kölcsön,
Ősöket, kik nem ezt a tájat járták?
Testvért, aki nem ti értetek halt meg?
S más kertben fakadt ifjúság virágát?*
(Lesznai 1967, 321)

A menekülő zsidókra mondott átok ugyanazon a nyelven, ugyanolyan dallam-
mal szól, mint a bölcsődal:

*Mennék – de ajkamról a szavatok,
A ti szavatok zokog vissza rátok.
S hogy ajkatokról rámszakad az átok
Bölcsődalomnak ütemét idézi.*
(Lesznai 1967, 322)

Az idegenségérzet erősödik az emigrációban: a következő, 1940-es dátum-
mal jelzett vers beszélője már nemcsak az emberekkel, a növényekkel sem
érez rokonságot, nincsenek az itteni fákhöz és a házakhoz kötődő emlékei. Az
idegenség fokozataiban a fáktól, a házaktól, az emberektől, az érzésektől (öröm,
fájdalom) eltávolodás után a beszélő én önmagától elidegenedése következik:
„S én is, mint aki sose látott, / enmagam mellett meg se állok” (Lesznai 1967,
323). Az állandó mozgás nyugtalanságból fakad, tulajdonképpeni úti cél azon-
ban az évnesztés és az otthon elvesztése révén nem is lehet: „Hová vinnének
– nincs hazám, / magam se vagyok igazán...” (Lesznai 1967, 324).

„Máshonnan jönni, »onnan« és nem »innen«, s így egyszerre lenni az adott
helyzeten »belül« és »kívül« annyi, mint a történelmek és emlékezetek metszés-
pontjában élni, egyszerre tapasztalva a korábbi szétszóródásukat és rákövet-
kező átfordításukat új, kiterjedtebb elrendezésekbe, kirajzolódó nyomvonalak
mentén” – írja a vándorlás, a kultúra és identitás viszonyát feltérképező Chambers
(2002, 438). Lesznai versében az innen és onnan, az egyszerre belül és kívül
ellentétéhez hozzáadódnak a hazai közegbeli hasonló tapasztalatok is, mintha

⁴ „Az ősök, eleven tradíciók és a földdel való összefüggés hiánya esetlegessé teszi a zsidó életét
– kikapcsolván azt a nemzedékek és a megújulás földi örökkévalóságából –, a zsidó vallás és
vallástalanság is egyaránt kevésbé foglalkoznak a lélek halhatatlanságával. Ilyen befolyások
és körülmények között válik a zsidóból az a magányos, megfélemlített, megsértett, önmagát
nagyra tartó és mégis őszintén megtagadó idegbeteg ember, ki meg van fosztva a földi és
mennyei öröklét minden formájától” (Komoróczy 2015, 709).

egy belső emigrációból került volna egy külsőbe. Az otthoni kirekesztettségben, míg az életveszélyes fenyegetettség nem vált, az emlékek erősebb fogódzókat tudtak nyújtani, hiszen a helyszínek, az épületek, a természeti jelenségek az emlékezet számára „eszközök, melyek segítségével értelmünk uralkodhat a múlt elemei fölött” (Halbwachs 2018, 40).

A vers utolsó, 1946-ra datált részében egy körforgásba kerülünk: a tovább már fokozhatatlan fájdalom után az érzéketlen, minden kötődést eltörlő Semmi következik. Ez a Semmi azonban transzcendens viszonyok közé állítva „egy teli ház”, mely töredékekkel van teli: az eltört egész összeállításának jellegzetes metaforája Lesznai versében a drótos mesterségéhez kötődik, aki „felszedi a cserepet, / összefódozza aranydróttal, / mind egybe élőt a hóttal / és rálehel és lásd mi lett: / felépült törött csereped” (Lesznai 1967, 325). A vers mintegy folytatja József Attila *Reménytelenül* című versének gondolatmenetét („A semmi ágán ül szívem”), a reménytelenség helyett egy transzcendens körforgás reményébe kapaszkodva: „újszülött szíved fennakad / valami kusza ágbogon, / nem ring nagyon, nem üt agyon” (Lesznai 1967, 325). Az ágon fennakadt szívből fészek lesz, melyben egy madárpár családot alapít. Ez a világ is összeomlik ugyan, a vihar letöri az ágat, de a darabokra törés és az összefoldozás után is marad az újjáéledés újabb reménye.

Növényi elemek, mesealakok, mitikus világgép

Az identitáskérdések, amint az előző példából is láthattuk, Lesznai Anna költészetében gyakran a kerthez kapcsolódó vegetatív metaforákba ágyazódva jelennek meg. Személyiségének és művészetének értékelői gyakran magát Lesznait is a kert részeként látatják, Hajnal Anna például „gyökérben és koronában kiteljesedett ősplatán”-hoz hasonlította Lesznait, aki „szélesen markolta a földet”, s akinek földközelsége szerinte női mivoltából is fakadt: „minthogy asszony volt, ó, milyen nagy illetődöttséggel volt hozzád közel, föld” (Hajnal 1980, 183). A körtvélyesi kastély és kert az időbeli és térbeli távolság révén fokozatosan mitizálódott. Vezér Erzsébet hangsúlyozza, hogy Lesznai „kertje nem idill, hanem teljes, gazdag, öntörvényű világ: mikrokozmosz, mely nem szűkíti, hanem tágítja a horizontot, de nem a mi világunk felé, hanem egy mágikus mesevilág felé” (Vezér 1979, 18). Szilágyi Judit megállapítása szerint Lesznai világgépét „»férfias« intellektusa” mellett „önmaga ősi asszonyiségának bizonyossága hatotta át”, s hogy „számára a természet vagy annak akár csak egy darabja (kert, fa, csokor, gyümölcs) a szubsztanciálisan azonos

léttel bíró, átlelkesített közeg, mely az emberben is felkelti az ősazonosságba való vágyást és ébren tartja az elérés reményét” (Borgos–Szilágyi 2011, 111).

A növényi elemek a meséket is áthatják, s gyakran allegorikus értelemben identitáskérdésekre is vonatkoztathatók. A *Miért piros az alma?* című aitiológiai mese (Lesznai 2007b, 53–54) például az alma sokszínűségének magyarázatával az identitás sokszínűségének allegóriája is lehet. A mese szerint a Nap, a jó Istenke béresgazdája egy, a hétszínű szivárványt rejtő kamrából szerzi a festékeket, s megfesti velük a teremtett lényeket. Az alma azonban, miközben irigyen leste a többi kifestendő dolgot, nem lesznek-e szebbek nála, addig izgett-mozgott, míg csak az egyik arcára jutott piros festék, arcának másik fele pedig a lombok zöldjétől kapott színt.

Egy tervezett, több variánst is felsorakoztató mese vázlatában (melyet az író „a körtvélyesi vén diófának” ajánlott) a történet a dióból kinőtt óriásfával indul, a kint és bent, a kicsi és nagy, a nyitott és zárt, az ébrenlét és az álom ellentéte végig belakja az egyes történetfoszlányokat, melyeknek igazi tétjük a mesemondás képességének birtoklása. A végén a diók újra magukba zárják szereplőiket, s a dióhéjba betett ember az ő három dióját viszi magával, a mesét, az álmat és a valóságot (Lesznai 2007b, 96).

Lesznai Anna a mesevilágot tartja „rendes», igazi világ”-nak, „mely az ember lelke szerint van szabva” (Lesznai 2007b, 5). Számára a mese, akár csak a költészet, önkifejezési mód, identitáskérdések kifejeződési terepe, de – ahogy Szilágyi Judit hangsúlyozza – ennél több is: „az emberi lélek kiteljesedésének kerete, létszemléletének legadekvátabb megjelenítője: az abszolút valóságnak az a lehetősége, ahová az önmagára maradt lélek (vissza)vágyik” (Szilágyi 2007, 147). Lesznai meséiben, ahogy arra N. Tóth Anikó rámutatott, gyakran „van szó a személyiség hasadtságáról, ami csak egy másik személyiség közbenjárásával nyerheti vissza épségét. Gyakran döntési helyzetben találjuk a hősöket: ragaszkodjanak-e eredeti énjükhöz, vagy lépjenek-e át egy titkokkal kecsegtető, ám veszélyekkel is fenyegető másik azonosságba: emberiből tündéribé vagy tündériből emberibe” (N. Tóth 2014, 137).

Az eredeti én és a másik azonosság közti átjárás veszélyeit jeleníti meg az alteregónak tekinthető Meluzina, akinek alakjával Lesznai verseiben, mesevázlataiban és képzőművészeti alkotásaiban is találkozhatunk.⁵ Meluzina kifejezi a gyökértelenség, a nem is teljesen idegen, nem is teljesen beletartozó, a jelenségeket egyszerre kívülről és belülről látó személy táncját is.

⁵ A Meluzina-motívum a verseken és meséken kívül a naplójegyzetekben és a *Kezdetben volt a kert* című regényben is megjelenik. Meluzinát Balázs Béla is Lesznai Anna alteregójaként értelmezi. Erről bővebben: Polgár 2019.

A *Meluzina három útja* című mesevázlatban Meluzina fatündér, akit a király elvesz feleségül, de mivel a király háromszor is megszegi Meluzinának tett ígéretét, ezért a tündér visszatér az erdőbe, fává lesz, melyből emberi vér csorog. Mivel sem az át-, sem a visszaváltozása nem tud beteljesedni, Meluzinát a köztes pozíciójából meg kell váltani: „És akkor az egész erdő sír, és Meluzina gyökerei elszakadnak, és emberré válik, és elmegy a királlyal örökre” (Lesznai 2007b, 102). A gyökerek elszakítása a múlt feladásának többféle aspektusát magába foglalja. A Meluzina-mese az édeni állapot felé törekvésnek mindkét irányát felmutatja: Földes Györgyi megfogalmazásában „egyfajta részleges megváltást jelentő édeni állapot létrejöhet akár az empirikus világban is. Egyfelől az ember természetélményében, egyfajta különleges panteisztikus egységben [...], másfelől pedig az ember teljes értékű – mert szereteten alapuló, egybeolvadásra és produktivitásra törekvő – szexuális tevékenységében” (Földes 2009, 349). Ezekhez járul harmadik lehetőségként az esztétikai szférában megvalósuló megváltódás, a mesében erre a három ifjú alakja utal (a király csatlósa a hőst testesíti meg, kertésze a művészt, solymásza pedig a költőt). A másik Meluzina-mesevázlatban (Lesznai 2007b, 104–105) a mesemondó képviseli a művészet szféráját. Meluzina itt a mindenerdők apjának leánya, egy viruló almafa, aki miután el kell szakadnia férjétől, a mesemondótól, visszatér apja kertjébe és hervadozik. A hervadás után azonban megváltás, körforgásszerű újjászületés következik: „hervadj csak bátran, tieddel együtt, belehervadsz a mennyek országába, mely nem egyéb a megváltott világnál” (Lesznai 2007b, 105). A harmadik mese, melyet a mesemondónak meg kellene tanulnia, lenne a két világ egyesülésének záloga.

Meluzina metamorfózisa identitásproblémává lényegül át a Lesznai-versekben is, melyekben „a metamorfózis nem a megszilárdulás eseménye, hanem sokkal inkább az önazonosság bizonytalanságának, a sors uralhatatlanságának tünete és felidézője” (Bényei 2013, 23). Az ovidiusi átváltozással szemben Lesznainál egy köztes stádiumban maradunk, a természetbe beolvadás, a másik létmód átvétele nem valósulhat meg teljesen. Az ovidiusi „egyszerre felfelé és lefelé való átváltozás” jelensége (Bényei 2013, 23) az ember szemszögéből értendő, aki alacsonyabbnak tétélezett természeti elemekbe (állatvilág, növényvilág) olvad bele, ugyanakkor viszont a „természet egy darabja emlékművé, allegorikus jellé változik” (Bényei 2013, 23). Lesznai Meluzinája egy hibrid lény, az embernél kicsit magasabb pozícióban, s nem átváltozása, hanem házassága révén süllyed le az emberhez. Mimikri révén próbál azonosulni az embervilággal, de az azonosulás nem sikerül.

A tiltás megszegése után következik be a válás, melyet Meluzina egyrészt kényszerként él meg, másrészt a tollruha felöltésével ő maga is aktív mozgatója, előidézője lesz. A madárrá változásra fel van készülve, az átváltozás kellékeit magánál tartja a hétfiókos szekrényben. A szárnyak feltehetőek és lerakhatók, a madárlét, az emberi szféra fölé emelkedés ugyanakkor nem végcél, hanem csak egy köztes stádium, melynek az erdő, a kert, a fák világának eléréshez kellene vezetnie.

Az *Idegen testvérehez szól Meluzina* című vers beszélője az átváltozás meg nem történte miatt panaszkodik: Meluzina házassága bizonyos szempontból halál és eltemetetés, melynek egy más formába való újjászületéssel kellett volna végződnie: „Csókodba, szóba, kéjbe mért temettél / Ha két karodból van felépülés?” (Lesznai 1922, 46). Meluzina olyan metamorfózisokra hivatkozik, melyek során a természetben a látszólagos pusztulást egy új formába éledés váltja fel: „Mert dús magháznak tudtam a halált / A gubó selymét lepke tépi szét” (Lesznai 1922, 46). A halálnak mint dús magháznak a képe Perszephoné példáját is felidézi, akinek a házassága az alvilág urával, majd később visszatérése az édesanyjához, Démétérhez az eltemetett mag kicsírázásához, a növény tavaszi újraéledéséhez hasonló. A két életfázist, akárcsak Meluzina két létformáját, látszólag nem lehet egymásba olvasztani: „az egyik (a leány léte anyjánál) életnek tűnik, a másik (a nő uránál) halálnak” (Kerényi 1941, 14–15). Ha azonban a házasságot a gabona learatásával hozzuk párhuzamba, akkor az elveszített egység újra megtalálható: „mindig »a gabona« az, ami eltűnik a földben s újra visszatér, amit aranyos bőségében learatnak s ami mégis telin és egészségesen mag és termés, anya és leány egyben” (Kerényi 1941, 27). A visszatérés Perszephoné esetében átváltozással jár együtt, Meluzina azonban ezt az átváltozást nem élhette át: „De tőled térve, mindig én maradtam” (Lesznai 1922, 46).

A növényzet tavaszi feltámadása mitikus értelemben a teremtés megismétlődése: „minden megújulás újjászületés, visszatérés abba a mitikus korbba, amikor első ízben következett be a formák megújulása” (Eliade 2014, 454). Lesznai Meluzina-verseiben a vegetatív lét a körforgás révén a megújulás, az állandó újrakezdés lehetőségét jelenti, szemben az emberi lét egyenesvonalúságával. Meluzina számára egyik út sem lehetséges, újjá sem éledhet és meg sem semmisülhet, egy köztes állapotban marad, „magányos, bolygó, lelkes lidérc” lesz (Lesznai 1967, 175). A természet nyitottabb erotikájával szemben az asszonyi lét a férfi előtti megalázkodással, beszűküléssel jár Meluzina számára, utólag azonban hiába vágyik vissza a természeti formák körforgásába:

*Sohasem járhatsz zümmögő méhek rajával
Ezernyi kéjre hasadt, ezernyi ittas kehelybe
Nem zárhatod többé pillék himporos, karsú uszályát
Mert két kar szűkös körébe alázva fértél.
Sohasem halhatsz lombtalan, vágytalan őszbe
Sohasem ölhet ölébe némán a tél.
Új kikelettel, újjá sohasem kelthet az évad
Mert emberi lélek árnya szállott reád.*

(Lesznai 1967, 174)

Meluzina útja az aktív és aktivizáló, a termő és teremtő, önmagát megsokszorozó, mitikus női princípiummal való azonosulástól haladt az önfeláldozó, a férfit önmaga feladása árán is kiszolgáló, magát csak a másik tartozékként meghatározó asszonyi lét felé, ám a házasságból kiszakadva a természettel való panteisztikus egység nem adhat már megnyugvást. A lineáris idő nem változtatható újra ciklikussá. A kitépelt gyökerek lábakká lesznek, de ezek a lábak nem elég szilárdak a járáshoz: „Mennék: de léptem kínja tépott gyökérnek” (Lesznai 1967, 175). A korábban egy helyben tartó, a földbe erősen kapaszkodó gyökerek már nem tudják az indulni vágyót vagy indulni kényszerülőt egy szilárd ponthoz kötni: „Megállnék: de álltam csapdája táncos bokának” (Lesznai 1967, 175).

Tanulmányunk nyitó idézetére visszautalva Meluzinának ebben a köztes állapotában is a „nem mint idegen, de nem is mint teljesen azonos hozzátartozó” létállapotára ismerhetünk. Lesznai szövegei olykor explicit formában, a társadalmi, életrajzi körülményekre utalva, máskor metaforikus-allegorikus eszközökkel írják körül azt a köztes pozíciót, amely nemcsak témaként jelenik meg, hanem a látásmód, a világ megragadásának része is. A Lesznai meséiben is, verseiben is felbukkanó Meluzina-alak a „gyökér utáni honvágó”, a distanciaérzés megtestesítője. A gyökértelenség a megváltás utáni vággyá stilizálódik, s egy sokirányú nyitottság iránti igény megnyilvánulásához is hozzájárul.

Irodalom

- Assmann, Jan. 2004. *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest: Atlantisz.
- Bényei Tamás. 2013. *Más alakban: A metamorfózis lehetséges poétikai és politikái*. Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Borgos Anna – Szilágyi Judit. 2011. *Nőírók és írónők: Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*. Budapest: Noran Könyvesház.

- Chambers, Iain. 2002. Vándorlás, kultúra, identitás. Ford. Marno Dávid. *Helikon* 48 (4): 433–474.
- Dallos István – Mártonvölgyi László szerk. 1937. *Szlovenszkói magyar írók antológiája II. kötet: Elszármazott írók*. Nyitra: Löwy Antal és fiai könyvnyomdája.
- Eliade, Micea. 2014. *Vallástörténeti értekezés*. Ford. Sujtó László. Budapest: Helikon.
- Földes Györgyi. 2009. „Hogy engem lássál nézd meg kedves a kertet”: A női én és a metafizikai én Lesznai Anna lírájában. In *Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Szerk. Varga Virág – Zsávolya Zoltán. 347–368. Budapest: Ráció.
- Hajnal Anna. 1980. *Összegyűjtött művei II*. Budapest: Magvető.
- Halbwachs, Maurice. 2018. *Az emlékezet társadalmi keretei*. Ford. Sujtó László. Budapest: Atlantisz.
- Kerényi Károly. 1941. Prótoگونos Koré. In *Homérosi himnuszok Aphroditéhoz, az Istenanyákhoz, Hestiához, a Naphoz és a Holdhoz*. 7–75. Budapest: Officina.
- Komoróczy Géza. 2012. *A zsidók története Magyarországon. II.: 1849-től a jelenkorig*. Pozsony: Kalligram.
- Komoróczy Géza. 2015. *Zsidók a magyar társadalomban: Írások az együttélésekről, a feszültségekről és az értékekről 1790–2012. I. rész*. Pozsony: Kalligram.
- Lesznai Anna. 1922. *Eltévedt litániák*. Bécs: Libelli-Verlag.
- Lesznai Anna. 1967. *Köd előttem, köd utánam: Válogatott versek*. Budapest: Szépirodalmi.
- Lesznai Anna. 2007a. „A múlt rongyszedője vagyok”: Adalékok a Kezdetben volt a kert című regény keletkezéstörténetéhez. A szöveget közreadja: Török Petra. *Enigma* 14 (52): 40–45.
- Lesznai Anna. 2007b. *Idődíszítés: Mesék és rajzok*. Szerk. Szilágyi Judit. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum – Hatvany Lajos Múzeum – Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lesznai Anna. 2010. *Sorsával tetováltan önmaga: Válogatás Lesznai Anna naplójegyzeteiből*. Válogatta Török Petra. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Lesznai Anna. 2014. *Morzsái az eltörött világkalácsnak*. Szerk. Szilágyi Judit és Török Petra. Hatvan: Hatvan Város Önkormányzata.
- N. Tóth Anikó. 2014. *Vízjelek*. Dunaszerdahely: Media Nova M.
- Polgár Anikó. 2019. Rebbenő tollruha, rügyre váró ujjak: Mítosz és női önkifejezés Lesznai Anna Meluzina-verseiben. *Tiszatáj* 73 (7–8): 112–120.
- Szilágyi Judit. 2007. „Idődíszítés” – Lesznai Anna meséi. In Lesznai Anna. *Idődíszítés: Mesék és rajzok*. 147–155. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum – Hatvany Lajos Múzeum – Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Török Petra. 2001. *Formába kerekedett világ: Lesznai Anna művészete és hagyatéka a hatvani Hatvany Lajos Múzeumban*. Hatvan: Hatvany Lajos Múzeum.
- Vezér Erzsébet. 1979. *Lesznai Anna élete*. Budapest: Kossuth.

“FROM MULTIPLE ROOTS, I GREW INTO ONE”

Questions of identity in Anna Lesznai's poems and tales

In the art of the poet, artist, and prose writer Anna Lesznai, her hometown, Körtevényes, which became part of Czechoslovakia after the Treaty of Trianon (today's Nižný Hrušov, Slovakia), plays an important role. She would regularly go back to her birthplace from Vienna and Hungary during the time of her first emigration between the two world wars, but never returned to it after 1939 (her second, final emigration). The castle and garden in Körtevényes were gradually mythicized by the temporal and spatial distance. The questions of identity in the poetry of Anna Lesznai often appear embedded in vegetative metaphors related to the garden, or related to mythical figures such as Meluzina who we also encounter in Lesznai's fairytale sketches. For Anna Lesznai, tales, as well as poetry, present a means of self-expression, a space to manifest questions of identity. The main characteristics of her identity is the in-betweenness, the hybridity which she writes about laced with self-irony in her poem *Napló* [Diary]: „Szász batyuból szedelődtem, [I was picked from a hundred bundles] / szász lány tején nevelődtem, [I was raised on the milk of a Saxon girl] / zsidó vérel magyar lettem, [with Jewish blood I became Hungarian] / tótok közé keveredtem... [I ended up among the Slovaks] / Sok gyökérből egygé nőttem [From multiple roots, I grew into one]”. The presentation analyses the poetic expressions of this multi-rooted conception of identity in the poems and tales of Anna Lesznai. *Keywords:* poetry of Anna Lesznai, identity, Slovakian literature, hybridity, fairy tales

„IZ VIŠE KORENA POSTADOH JEDNO“

Pitanja identiteta u poeziji i pričama Ane Lesnai

U stvaralaštvu pesnikinje, likovne umetnice, spisateljice romana i priča Ane Lesnai značajnu ulogu ima njeno rodno selo Körtevényes (danas Nižni Hrušov, Slovačka), koje je posle Trijanonskog sporazuma pripalo Čehoslovačkoj. Tokom prve emigracije, između dva rata, Lesnai se još nije u potpunosti odvojila od sela. Iz Beča, a zatim iz Mađarske redovno odlazi kući. Druga emigracija je konačna. Nakon 1939. godine više se nije vraćala u rodni kraj. Dvorac i vrt iz rodnog sela su, zbog vremenske i prostorne distance, sve više poprimali mitske razmere. Pitanja identiteta se u poeziji Ane Lesnai često skrivaju u vegetativnim metaforama vezanim za vrt, ili se vezuju za mitološke figure, kao što je Meluzina (alter ego pesnikinje s čijim se likom srećemo i u njenim pričama). Priče, kao i poezija za Anu Lesnai predstavljaju način samoizražavanja, ali i teren za ispoljavanje pitanja identiteta. Glavna karakteristika njenog identiteta se nalazi u mešovitosti, u hibridnosti, o kojoj svedoče i stih pesme *Dnevnik* („Iz više korena postadoh jedno“). Studija se bavi poetskom manifestacijom ovog višekorenskog identiteta.

Ključne reči: poezija Ane Lesnai, identitet, slovenska književnost, hibridnost, priče